

УДК 82.2"19"(045)

DOI: [https://doi.org/10.17721/2520-6346.2\(65\).116-124](https://doi.org/10.17721/2520-6346.2(65).116-124)

Світлана Литвинська, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-5761-5124

e-mail: svitlana.lytvynska@npp.nau.edu.ua

Національний авіаційний університет, Київ, Україна,

Анастасія Сібрук, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-4007-2450

e-mail: anastasii.sibruk@npp.nau.edu.ua

Національний авіаційний університет, Київ, Україна,

Тетяна Дячук, канд. філол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-0268-1236

e-mail: tetiana.diachuk@npp.nau.edu.ua

Національний авіаційний університет, Київ, Україна

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВНИЦЬКА ІДЕЯ В ДРАМАХ М. СТАРИЦЬКОГО, Л. СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ ТА О. КОЛОМІЙЦЯ

Досліджено відображення національної державницької ідеї у драмах М. Старицького "Богдан Хмельницький" і "Оборона Буші", Л. Старицької-Черняхівської "Гетьман Дорошенко", О. Коломійця "За дев'ятим порогом".

Для вирішення окремих завдань у дослідженні застосовано методи: описовий, порівняльно-історичний, структурний із застосуванням методу компонентного аналізу та елементів статистичного аналізу.

Ключові слова: *драма, тема, образ, державницька ідея, Руїна, національна ідентичність, п'єса, театр.*

Вступ

У пошуках шляхів відновлення української державності національно свідомі письменники, історики, громадські діячі XIX–XX століть наполегливо зверталися до героїчної історії нашого народу. Відтворюючи події славетної давнини, вони сприяли формуванню почуття єдності зі своїм народом, гордості за його велич, гніву до ворогів, спростовували скептичні висловлювання щодо існування української нації або української державності взагалі.

Українські народники – М. Костомаров, М. Максимович, В. Антонович та інші – доклали багато праці для зміцнення відчуття етнопсихологічної єдності українців, усвідомлення важливості ідеї власного державотворення. У подальшому ці ідеї були розвинені М. Грушевським, С. Рудницьким, С. Шелухіним та ін. Так, С. Рудницький аргументовано "довів, що Україна є окремою територіальною та природною одиницею Європи та був переконаний, що без вирішення питань самовизначення націй, а особливо української, світ буде потерпати від воєнних конфліктів" [3, с. 526].

У 20-х роках ХХІ ст. залишається нагальною проблема змісту державницької ідеології, розв'язання ідеологічних протиріч. Тому вивчення літературно-художньої спадщини письменників, які під час імперської та радянської колонізації України у своїй творчості досліджували й описували важливі віхи з історії її державотворення, є актуальним і важливим.

Метою нашої статті є висвітлення національної державницької ідеї у драмах М. Старицького "Богдан Хмельницький" і "Оборона Буші", Л. Старицької-Черняхівської "Гетьман Дорошенко", О. Коломійця "За дев'ятим порогом".

Результати

До висвітлення історичного минулого українського народу та розхитування цензурних заборон причетні корифеї українського театру М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий, М. Старицький, які в умовах Російської імперії відтворили події з української історії, створили образи мужніх лицарів-козаків та їхніх відважних отаманів і мудрих гетьманів. З-під пера М. Старицького з'явилися драми "Богдан Хмельницький", "Оборона Буші", "Остання ніч", "Маруся Богуславка", у яких автор відобразив боротьбу українців проти польської шляхти, турецько-татарських поневолювачів. Він створив образ гетьмана Богдана Хмельницького, полководця і державника.

Продовжила літературну діяльність і розроблення історичної тематики М. Старицького його талановита донька Л. Старицька-Черняхівська. Вона разом із батьком ґрунтовно дослідила історичні матеріали про гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Мазепу та ватажка повстанців Устима Кармелюка,

а з часом самостійно взялася за історичну драму. У переддень революційних змагань початку ХХ ст. вона працювала над п'єсою "Гетьман Дорошенко", яку було опубліковано у 1911 р. "Літературно-науковим вісником" та київським часописом "Час" у 1918 і 1919 рр. Це був період буремних подій I Світової війни, революційних виступів і сподівань на відновлення української державності.

Дослідник творчості письменниці Л. Барабан у розвідці "Людмила Старицька-Черняхівська. Тернистий шлях творчості" написав, що письменниця "приступила до написання трагедії "Гетьман Дорошенко", коли історична тема посіла першорядне місце в театрах Європи, і в українській драматургії початку ХХ століття були "Сава Чалий" І. Карпенка-Карого, "Бояриня" Лесі Українки, "Сонце Руїни" В. Пачовського, "Про що тирса шелестіла" С. Черкасенка, "Гонта на Уманщині" Т. Колесниченка, "Пан Сотник" С. Степовика та інші. Твори хоч і не однакові за художнім рівнем та глибиною проникнення у відображану епоху, але показові для художнього процесу доби, яким жила тоді Україна" [1, с. 20–21].

У драмі "Гетьман Дорошенко" Л. Старицька-Черняхівська відтворила болючий історичний епізод, коли Україна була оточена ворогами з усіх сторін, зруйнована внутрішніми міжусобицями, а народ страждав у ярмі соціально-економічного і духовного гніту. Авторка створила художній образ Петра Дорошенка, відомого гетьмана Війська Запорозького Правобережної України періоду Руїни. Його гетьманування помарковано постійними війнами проти ворогів зовнішніх (Османська імперія, Реч Посполита, Московія) і внутрішніх, за об'єднання Правобережної України з Лівобережжям.

Ця п'єса Л. Старицької-Черняхівської була відома, до цього твору зверталися особливо в 20-х рр. ХХ ст. (доба "українізації"). Адже письменниця вміло задіяла принцип актуалізації подій минулого, наблизила події давнини до тогочасних складних реалій початку століття. Вона продовжила, як написав Ю. Хорунжий, "тему Хмельниччини" [9, с. 12], яку розробляла ще зі М. Старицьким. Однак це не було захоплення лицарством козаків, а наголошення на пасивному ставленні тодішньої

старшини до подій, просуванні особистих інтересів, розрізненні поглядів і вчинків. Саме такі дії призвели до втрати державності, до московської колонізації:

*Дорошенко: Чому ж то так?
Мазепа: Бо скільки козаків,
То стільки думок у нас буде; осьде
З двома ми лиш балакали, й вони
Не згодяться із нами: кожен буде
Своїх думок ходити... [8, с. 85].*

В образі гетьмана Петра Дорошенка письменниця акцентує на його спробах об'єднати Україну як на державотворчих діях. Так, це складна, суперечлива особистість, воєначальник, державний діяч:

*Дорошенко: Ганеба
І сором се! Чи вже останні ми
З усіх людей на цілм світі білім?
Татарин, лях, москаль, і турчин, й швед,
Усяк народ свою державу має... [8, с. 77].*

Крім образу Дорошенка, в драмі зображено й інших представників козацької старшини та наголошено на їхньому ставленні до української державницької ідеї. Так, Мазепа зображений як розумний і досвідчений політик, Сірко уособлює погляди січового козацтва, він чесний і відвертий. Мазепа і Сірко підтримують ідею української державності. Їм дисонує Іван Самойлович – підлабузник, кредо його життя: "тішитись життям, напиться коханням" / "хто дивиться в небо, той на землі спіткнеться".

Текст драми складається з п'яти дій, у яких відтворено багато важливих історичних подій, а саме: вибір держави-союзника, політично-дипломатичні переговори з Московією, тріумфальна перемога у битві над Річчю Посполитою, наруга іновірців над православними святинями, виплата османам данини, поразка гетьмана у битві за Чигирин, відмова від гетьманської булави на користь Самойловича. Петро Дорошенко чітко усвідомив свою поразку, він ладен заплатити своєю смертю за Україну, за її

свободу. В цьому увесь драматизм подій, бо, на жаль, гетьман програв, державність втрачено:

*Мати: Ні, сину,
Не згинуло життя твоє і кров,
Проллята тут, не згинула даремне:
Я вироцу її, я переллю її
В нових людей. І всі пекучі сльози,
Пролиті тут, квітками я зроцу ... [8, с. 193].*

Пророчими для нащадків є слова Матері-України, звернені до Петра Дорошенка і до майбутніх поколінь борців за незалежність держави:

*Ти дав минуле, сину, і воно
Уродить нам прийдешнє... [8, с. 193].*

На думку Я. Мамонтова, драма "Гетьман Дорошенко" належить "до найкращих історичних п'єс в українському репертуарі... всім образам дано мистецьку виразність та індивідуальність, а цілій п'єсі певний колорит" [7, с. 198]. Так, ця п'єса з успіхом йшла на театральній сцені, поки не була заборонена київським губернатором ("імперська" доба) [10]. У "соціалістичну" добу п'єсу заборонили за націоналістичне звучання, за ідею української незалежної державності. У підрадянській Україні заборонено було писати твори про самостійну українську державу та її історію, відокремлену від росії (московії).

Український народ – це велика незалежна нація, яка відрізняється від московської, білоруської, польської та інших націй, але яка століттями потерпала від чужоземного поневолення та домінування [3, с. 523]. До висвітлення національної державницької ідеї в підрадянській Україні вже у другій половині ХХ ст. зробив спробу звернутися письменник-драматург О. Коломієць, написавши п'єсу "За дев'ятим порогом" [5, с. 155]. Це була спроба висвітлити історичні реалії хоч би завуальовано, в поетичному струмені. Події та образи твору були створені за фольклорними мотивами та образами, нав'язні історичними піснями та думами. Але радянська цензура все

одно упереджено поставилася до твору про волелюбних козаків. Режисер В. Лизогуб писав так: "П'єса Коломійця "За дев'ятим порогом" була втілена на франківському кону. Взагалі, франківці поставили 13 п'єс Олексія Коломійця. Але доля цієї п'єси була сумною. Її було знято з репертуару, бо начальство вбачало в ній націоналістичне звучання. А справа стояла просто – перестраховальники боялися згадувати Запорізьку Січ, її боротьбу за визволення пригнобленої України..." [4, с. 284].

На історичному матеріалі О. Коломієць дослідив особливості душі українця, процес формування та кристалізації його ідеалів, національної ідентичності [5, 6]. Протягом довгого часу замовчувалася проблема психологічної відмінності між українським та російським народами: українцям ніколи не був притаманний дух обцинності, розчинення особи у масі, обоження держави й конкретних посадових осіб, економічної зрівнялівки. Принижувалася гідність народу, заперечувалася історико-культурна специфіка розвитку української нації. Тоталітарна система гранично жорстко уніфікувала духовне життя, національну культуру, історію, спосіб мислення, прагнула зруйнувати, викоринити природній зв'язок часів у історії народу, перервати процес духовної спадковості. Говорити відкрито про ці проблеми радянський драматург не мав можливості, тому зобразив ще ніким у драматургії не висвітлений відтинок давньої минувшими – часи (початок XVII ст.), коли ще мусили рахуватися гетьмани з думкою козаків. Драматург показав, як гартувався дух нескорення, формувалася державність.

Свого гетьмана запорожці цінують не тільки за високу кваліфікацію воєначальника, а передусім за його моральну вищість й мудрість. Курінний звертається до гетьмана з такими словами: "Кожен з нас хоробрий не менш ніж ти. Ми сподівались на мудрість твою, що принесеш ти війську Запорізькому нову славу і звитягу".

Між простими козаками й гетьманом встановлено демократичні стосунки. Козаки Ведмідь і Горобець вільно заходять до гетьмана на розмову, не падають перед ним навколішки, не цілують руку. На коліна ж стає молодий джура, коли прощається з Батьківщиною, з своїм народом. Військова старшина з повагою ставиться до селян,

які сіють хліб, бо це і є український народ, який вони захищають. Стосунки у війську мають родинний характер. Навіть у звертаннях вживається термінологія родини: *батьку, брате*. Так селянин, звертаючись до гетьмана, говорить такі слова: "Добрий батько! І діти в тебе...нівроку..." [2, с. 558]. І запорожці й селяни відчувають кровну національну спорідненість: вони українського роду.

Герої драми О. Коломійця постійно стверджують, що найвищим органом влади на Січі є не гетьман, а козацька рада. Вільними голосами козаки обирають керівників, приймають важливі рішення:

Гетьман. Чи бути мені гетьманом, чи простим козаком, чи бути скараним – воля ваша, брати запорожці!.. [2, с. 564].

Але якщо козацька Рада обрала гетьмана, то його слухається все військо. Навіть російський купець, який, до речі, кланяється українському гетьманові, заздрить запорозькій демократії: "Я б хотів, щоб так бояр можна було міняти. Поганий, обрид – іншого обрали" [2, с. 567]. А словами "Перед законами Січі і гетьман безсильний" [2, с. 568] драматург нагадує про вроджений потяг українців до справедливості, до законності. На його думку, головна мета козацтва – це створення й захист незалежності української держави: "Треба стверджувати державність України" [2, с. 610].

Дискусія і висновки

Національна державницька ідея, не зважаючи на заборони цензури, звучала в історичних драматичних творах українських письменників XIX–XX ст. Це сприяло формуванню духу нескорення перед тоталітарним режимом, згуртуванню для боротьби за незалежність України від тоталітарного режиму. Тому драми "Богдан Хмельницький" М. Старицького, "Гетьман Дорошенко" Л. Старицької-Черняхівської, "За дев'ятим порогом" О. Коломійця є важливими в осмисленні проблем національного державотворення, вивчення історії й самобутності українського народу, усвідомлення необхідності й важливості збройної боротьби з ворогами за незалежну Українську суверенну соборну державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабан Л. І. Людмила Старицька-Черняхівська. Тернистий шлях творчості. Вінниця: Велес, 2003. 90 с.
2. Коломієць О. Ф. Вибр. твори: В 2-х томах. К.: Дніпро, 1988. Т. 2. 491 с.
3. Кошетар У., Литвинська С., Добровольська Л. Степан Рудницький про національне державотворення. *Scientific Collection "InterConf+"*. 2022. 19(99). С. 521–527.
4. Лизогуб В. Чари театру. *Коломієць О. П'єси*. К.: Мистецтво, 1990. С. 284.
5. Литвинська С. Національні та державницькі ідеї в драмах Володимира Винниченка "Між двох сил" та Олексія Коломійця "За дев'ятим порогом". *Сучасний погляд на літературу*: зб. наук. праць. 2001. Вип. 6. С. 154–167.
6. Литвинська С. Значення творчості Олексія Коломійця в літературно-мистецькому процесі (60-і рр. ХХ ст.). *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2017. Вип. 35. С. 79–85.
7. Мамонтов Я. Українська драматургія передреволюційної доби (1900–1917). *Червоний шлях*. 1926. № 11–12. С. 176–203.
8. Старицька-Черняхівська Л. М. Гетьман Дорошенко. *Вибрані твори*. Київ: Наукова думка, 2000. 848 с.
9. Хорунжий Ю. М. Вступна стаття. *Старицька-Черняхівська Л. М. Вибрані твори*. К.: Наукова думка, 2000. 848 с.
10. Швець В. С. Історична драма Л. М. Старицької-Черняхівської "Гетьман Дорошенко". URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76109/55-Shvec.pdf?sequence=1>

REFERENCES

1. Baraban L. I. Liudmyla Starytska-Cherniakhivska. Ternystyi shliakh tvorchosti. Vinnytsia: Veles, 2003. 90 s.
2. Kolomiets O. F. Vybr. tvory: V 2-kh tomakh. K.: Dnipro, 1988. T. 2. 491 s.
3. Koshetar U., Lytvynska S., Dobrovolska L. (2022). Stepan Rudnytskyi pro natsionalne derzhavotvorennia. *Scientific Collection "InterConf+"*, 2022. 19(99), S. 521–527.
4. Lyzohub V. Chary teatru. Kolomiets O. Piesy. Kyiv: Mystetstvo, 1990. S. 284.
5. Lytvynska S. Natsionalni ta derzhavnytski idei v dramakh Volodymyra Vynnychenka "Mizh dvokh syl" ta Oleksiia Kolomiitsia "Za deviatym porohom". *Suchasnyi pohliad na literaturu*: zb. nauk. prats. 2001. Vyp. 6. S. 154–167.
6. Lytvynska S. Znachennia tvorchosti Oleksiia Kolomiitsia v literaturno-mystetskomu protsesi (60-i rr. XX st.). *Humanitarna osvita u tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. 2017. Vyp. 35. S. 79–85.
7. Mamontov Ya. Ukrainska dramaturhiia peredrevoliutsiinoi doby (1900–1917). *Chervonyi shliakh*. 1926. № 11–12. S. 176–203.
8. Starytska-Cherniakhivska L.M. Hetman Doroshenko. Vybrani tvory. K.: Naukova dumka, 2000. 848 s.

9. Khorunzhyi Yu. M. Vstupna stattia. Starytska-Cherniakhivska L.M. Vybrani tvory. K.: Naukova dumka, 2000. 848 s.

10. Shvets V.S. Istorychna drama L.M. Starytskoi-Cherniakhivskoi "Hetman Doroshenko". URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76109/55-Shvec.pdf?sequence=1>

Стаття надійшла до редколегії 05.12.23

Svitlana Lytvynska, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-5761-5124

e-mail: svitlana.lytvynska@npp.nau.edu.ua

National Aviation University, Kyiv, Ukraine,

Anastasiia Sibruk, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-4007-2450

e-mail: anastasiia.sibruk@npp.nau.edu.ua

National Aviation University, Kyiv, Ukraine,

T. M. Diachuk, PhD (Philol.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0003-0268-1236

e-mail: tetiana.diachuk@npp.nau.edu.ua

National Aviation University, Kyiv, Ukraine

THE NATIONAL STATE IDEA IN THE DRAMAS OF M. STARYTSKY, L. STARYTSKA-CHERNYAHIVSKA AND O. KOLOMIYTS

In search of ways to restore Ukrainian statehood, nationally conscious writers, historians, public figures of the 19th-20th centuries persistently turned to the heroic history of our people. Reproducing the events of the glorious past, they contributed to the formation of a sense of unity with their people, pride in their greatness, anger towards enemies, and refuted sceptical statements about the existence of the Ukrainian nation or Ukrainian statehood in general. Ukrainian narodniks – Mykola Kostomarov, Mykhailo Maksymovych, Volodymyr Antonovych and others – put a lot of work into strengthening the sense of ethno-psychological unity of Ukrainians, awareness of the importance of their own state formation idea. In the future, these ideas were developed by Mykhailo Hrushevskiyi, Stepan Rudnytskyi, Sergey Shelukhin, etc.

To solve individual tasks, the research used methods: descriptive, comparative-historical, structural using the method of component analysis and elements of statistical analysis.

Keywords: *drama, topics, image, statist idea, Ruin, national identity, theatre.*